

Razvoj kritičnega mišljenja in njegova uporaba v obdobju odraslosti

Sabina Jelenc Krašovec

Kritično mišljenje in njegovo učenje je ena najpomembnejših aktivnosti v odrasli dobi. V tem obdobju je namreč kritično mišljenje povezano z našim celotnim življenjem, s celim spektrom različnih področij, na katerih kritično mišljenje dokazujemo z izvirnostjo, nepodredljivostjo in zmožnostjo iskanja novih alternativ.

Ko govorimo o kritičnem mišljenju, imamo največkrat v mislih obdobje šolanja, študija in aktivnosti, ki so, tako ali drugače, povezane z obdobjem začetnega izobraževanja ali, drugače rečeno, z obdobjem šolanja v otroštvu in mladosti.

Toda v odrasli dobi, ko se znajdemo v različnih vlogah, je kritično mišljenje zelo pomembno, saj nam omogoča iskanje drugačnih odgovorov.

Kaj pomeni razmišljati in delovati kritično?

V naslednjem prispevku poskušajmo to problematiko osvetliti in odgovoriti na nekatera vprašanja.

Kaj je kritično mišljenje

Kritično mišljenje pogosto povezujemo ali zamenjujemo z logičnim, ustvarjalnim ali lateralnim mišljenjem.

Vendar pa je proces kritičnega mišljenja drugačen od naštetih oblik. Vsebuje mnoge komponente, med drugim miselno in čustveno, kar ga na primer bistveno ločuje od logičnega mišljenja. Predvsem pa je pomemben namen kritičnega mišljenja v tem: skušamo namreč uvideti, da naše dosedanje razmišljanje, ravnanje ali vedenje (ali razmišljanje in vedenje drugih) ni nujno edino pravilno ali celo najustreznejše. S kritičnim presojanjem odkrivamo nove alternative, med katerimi nato glede na cilje, ki jih želimo doseči, izbiramo za nas najustreznejšo možnost.

S kritičnim mišljenjem se izogibamo sprejemanju ene možnosti kot edine rešitve, hitrim, ne dovolj premišljenim, odgovorom ter priznavanju in zagovarjanju dejstev, ki naj bi bili splošna resnica.

Na splošno lahko govorimo o dveh vrstah mišljenja:

- o konvergentnem in
- divergentnem mišljenju.

Za konvergentno mišljenje je značilna vertikalnost mišljenja, katerega postavka je celovitost in usmerjenost k cilju, navadno od več možnosti k edini pravilni rešitvi.

Divergentno mišljenje pa večina avtorjev izenačuje z ustvarjalnim mišljenjem, za katerega je značilna prožnost in množica idej v kratkem času. Tako mišljenje je lateralno ali horizontalno, za katerega bi lahko rekli, da je zavestno, hoteno sprožanje intuitivnega mišljenja (Mayer, 1991: 32).

Vendar, kot meni DeBono, ustvarjalnosti in lateralnosti ne moremo izenačevati. Razliko utemeljuje takole: »Ustvarjalen človek po navadi dojema življenje in svet po svoje, drugače od drugih ljudi. Če je ta človek uspešen pri izražanju in posredovanju svoje posebne percepcije, pravimo, da je ustvarjalen, in cenimo prispevek,

ki nekaterim med nami pomaga, da začnemo gledati na svet z drugačne perspektive. Priznamo mu, da je ustvarjalen. Vendar pa je ta človek lahko tudi ujetnik svoje posebne percepcije: ne more je spremeniti ali videti sveta drugače. Zato so mnogi ustvarjalni ljudje hkrati pravzaprav togi. To seveda ne zmanjšuje njihovega pomena za družbo ali njihove sposobnosti, da so ustvarjalni v okviru njihove posebne percepcije. Z lateralnim mišljenjem pa mislim na sposobnost spremeniti percepcijo in jo spreminjati kar naprej. Nekateri ljudje so zelo ustvarjalni, ni pa nujno, da so lateralni misleci. Nekateri so oboje.« (DeBono, 1992: 59–60)

Vsekakor je za kritično mišljenje značilno, da temelji na divergentnem mišljenju, če pa mišljenje opredelimo še drugače, kot vertikalno in lateralno oziroma horizontalno, potem prav tako velja, da bomo pri razvijanju kritičnega mišljenja spodbujali lateralno mišljenje oziroma da to pomeni osnovo za kritično mišljenje.

VERTIKALNO MIŠLJENJE

- ☞ značilno za konvergentno mišljenje
- ☞ usmerjeno k cilju, problemu
- ☞ celovito
- ☞ po zaporednih stopnjah
- ☞ hkratna aktivacija več zaporednih stopenj

HORIZONTALNO ALI LATERALNO MIŠLJENJE

- ☞ značilno za divergentno mišljenje
- ☞ je usmerjeno v produciranje idej,
- ☞ brez usmerjenosti v problem
- ☞ sproščeno
- ☞ večja širina pozornosti
- ☞ hkratna aktivacija različnih vsebinskih konceptov

Vir: Piciga, v Mayer 1991: 32.

Če še enkrat poudarimo, nam kritično mišljenje torej omogoča opustitev rešitve, vedenja ali razmišljanja, ki smo ga do tedaj sprejemali. Omogoča pa nam tudi, da zagledamo problem ali kakšen drug položaj v drugačni luči, ki nam ponuja več rešitev. Gre za množico idej, ki se pojavijo na isti ravni, v začetku pa ima vsaka enako možnost, da bi nam ustrezala.

S priznavanjem in z uporabo kritičnega mišljenja se torej odrečemo pasivnosti in vlogi, ki jo pogosto tako radi sprejemamo, kadar priznavamo, da so določene stvari že mnogokrat potrjene in preizkušene in da take pač so. To seveda ne velja, saj so kritično mišljenje in njegovi rezultati odvisni od okoliščin, v katerih se pojavljajo, zato nobena ugotovitev ne more biti dokončna. Spreminja se namreč glede na čas, kraj in druge človekove specifičnosti.

Kaj pomeni razmišljati kritično

Kot smo že omenili, kritično mišljenje pogosto povezujemo s šolanjem in študijem, vendar ni nikakršnih dokazov, ki bi nakazovali na povezanost med kritičnim mišljenjem, ki se ga naučimo v šoli, in tistim, ki ga uporabljamo v odrasli dobi. V življenju je namreč nešteto različnih okoliščin, za katere bi težko našli skupni imenovalec. Edina skupna točka vsakega procesa kritičnega mišljenja je morda le zavedanje, da vedno obstajajo tudi druge možnosti, ki jih je vredno preučiti.

Kako ugotovimo, da gre za kritično mišljenje? Kakšni procesi takrat potekajo?

1. Kritično mišljenje je produktivna in pozitivna aktivnost

Kritično misleči so aktivno vključeni v življenje; o sebi menijo, da spreminjajo svojo okolico. V prihodnost gledajo kot v spreminjajoče se dogajanje, aktivno delujejo kot posamezniki in v skupini.

Kritično misleči se pogosto zdijo kot ciniki, nesocialni posamezniki, ki grajajo druge; vendar je prav nasprotno. Ko razmišljamo kritično, zaznavamo drugačno vedenje, vrednote, socialne strukture in druge oblike pojavnosti, hkrati pa se zavedamo, da so vsi ti ljudje prav tako prepričani o pravilnosti svojega ravnanja in razmišljanja.

2. Kritično mišljenje je proces, ne rezultat

Pri kritičnem mišljenju gre za nenehno spraševanje o predvidevanjih; vedno dvomimo, tudi o tem, ali smo dosegli najvišjo stopnjo kritičnega mišljenja. Takoj ko bi bili o tem prepričani, bi to pomenilo že takojšnje zanižanje osnovne ideje.

Kritično mišljenje ni nikoli končano.

3. Pojavnost kritičnega mišljenja je odvisna od okoliščin, v katerih poteka

Kritično mišljenje se pojavlja predvsem kot razmišljanje (ki se izraža v pisanju ali govorjenju) ali pa kot konkretna akcija, ki ima različne rezultate v okolju.

4. Kritično mišljenje lahko sprožijo pozitivni in negativni dogodki

Pogosto prevladuje mnenje, da je kritično mišljenje rezultat travmatičnih ali tragičnih dogodkov, ki jih doživimo, in pri tem podvomimo o pravilnosti svojega poprejšnjega razmišljanja. Res je, da so taki dogodki pogostejši vzrok za razmislek, vendar pa nam ravno razvijanje kritičnega mišljenja omogoča zmanjšanje števila takih primerov.

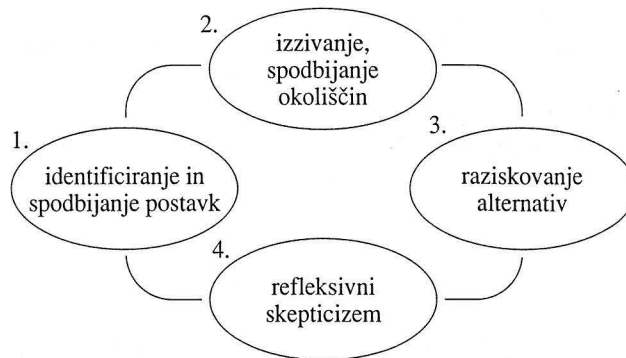
Kritično mišljenje pa sprožijo tudi prijetni dogodki (zaljubljenost, uspeh ipd.), ko se prav tako sprašujemo o ustreznosti naših poprejšnjih predstav.

5. Kritično mišljenje je emocionalno in racionalno

Čeprav lahko kritično mišljenje pojmuje kot strogo racionalen proces, pa so čustva pravzaprav pri njem bistvena. Pogosto namreč drugače začnemo reševati probleme, ko se zgodi nekaj, kar nas razžalosti, razjezi, pri čemer čutimo odpor, veselje, nejevoljo in podobno. To nas spodbudi k akciji.

Sestavine kritičnega mišljenja

Vsak proces kritičnega mišljenja vsebuje štiri sestavine in vsaka od njih je delček celotnega procesa.

1. Identificiranje in spodbijanje postavk je izredno pomembno za kritično mišljenje

Ideje, prepričanje, vrednote in dejanja vsebujejo neke postavke, katerih veljavnost ugotavljamo s kritičnim mišljenjem. To pomeni, da se sprašujemo, kako na primer splošno sprejeto mnenje o politiki, javnem življenju, zasebnem življenju in podobno ustreza našemu prepričanju in sprejemanju realnosti. Na tej podlagi iščemo nove možnosti, ki so ustreznejše.

Tako preizkušamo:

- ustaljene načine razmišljanja in vedenja,
- splošno veljavne resnice,
- stereotipna mnenja o človeku in socialnih odnosih.

Primer:

• Zaposleni v delovni organizaciji se sprašujejo, katere postavke vodijo direktorja, da vedno sam odloča o dnevnem redu sestankov in vseh novostih, ki jih uvajajo.

• Partnerja razmišljata, katere sodbe stojijo za njuno odločitvijo, da hčerko vedno oblačita v krilca nežnih barv in ji kupujeta le »igračke za punčke«.

2. Za kritično mišljenje je bistveno izzivanje, spodbijanje okoliščin

Zavedati se moramo, da na naš ustaljeni način mišljenja, vedenja, reagiranja in podobno močno vpliva okolje oziroma okoliščine, v katerih živimo. Noben socialen pojav in nobeno dejanje ne poteka zunaj kulturnega in časovnega vpliva.

O določenem vedenju in določenih dejanjih menimo, da so moralna, o drugih pa razmišljamo, da so popolnoma neprimerna. To nam dokazuje, da socialno in kulturno okolje vplivata na oblikovanje naših norm in vrednot, ki se socialno prenašajo in jih tako povezujemo in enačimo z osebnim prepričanjem. Težko je ugotoviti, koliko je naše mnenje pod vplivom okolja in koliko je le rezultat našega prepričanja.

Na primer krščanske vrednote: posameznik, ki je vzgojen v krščanskem duhu, seveda priznava tudi vrednote, ki jih zagovarja Cerkev. Koliko je njegovo vedenje posledica ponotranjenih verskih norm in koliko je to le njegovo osebno prepričanje?

3. Kritični misleci si poskušajo zamišljati druge možnosti in skušajo raziskovati alternative

Pri kritičnem mišljenju je pomembna zmožnost predstavljanosti alternativ, saj je osnova za iskanje novih poti razmišljanja.

Ugotavljajo, da je v določeni skupnosti popolnoma neustrezno ravnanje lahko v drugi zelo zaželeno. Zato bodo kritični misleci kritično razmišljali tudi o možnostih, ki so druge sprejemljive in bi jih morda lahko v določenih okoliščinah uporabili tudi sami ali iz njih izluščili uporabne sestavine.

Kritični misleci se nikoli ne zadovoljijo z eno samo možnostjo

in ne priznavajo edino prave rešitve, saj se zavedajo, da je alternativ veliko in da bo za nekoga drugega lahko smiselna prav nasprotna.

Zavest, da obstajajo alternative, hkrati osvobaja (vedno lahko neustrezno nadomestimo s čim drugim) in vzbuja strah (da smo lahko vse svoje vedenje utemeljevali na neustreznih postavkah, kar nam lahko močno omaje ravnotežje).

K predstavljivosti alternativ lahko prištejemo tudi sposobnost, da si predstavljamo nekaj, česar trenutno ni ali pa ne vidimo.

Primer:

- Ženska, poročena z gospodom X, ugotavlja, da jo vsa njena opravila (skrb za otroke in moža) ne zadovoljujejo in da tako življenje ni tisto, kar je pričakovala. Opazuje življenje drugih žensk in se sprašuje o pravilnosti svoje izbire ...

- Nekdo si je ves čas prizadeval, da bi se umaknil iz civilizirnega življenja in začel živeti v samoti. Ko je to željo uresničil in za sabo podrl vse mostove, je ugotovil, da je stvarnost pravzaprav drugačna, kot si je zamišljal. Hrepenel je po kakršnihkoli socialnih stikih. Začel je razmišljati, ali je bila njegova odločitev prava in ali bi lahko svojo idejo uresničil tudi kako drugače ...

4. Zamišljanje alternativ vodi do refleksivnega skepticizma

Če nekaj velja že celo večnost, začnejo ljudje misliti, da je pravilno, resnično in najustreznejšo za vse čase.

Kritični misleci so na splošno bolj kritični do ljudi, ki menijo, da imajo pravilno rešitev ali celo edino pravilno rešitev. Če vsi verjamejo v eno rešitev, še ne pomeni, da je dobra tudi za nas. Najprej jo moramo preveriti in jo primerjati s svojimi okoliščinami, o njeni pravilnosti pa se prepričamo šele po obdobju spraševanja, analiz in odzivov.

Biti kritičen še ne pomeni biti ciničen!

Primer:

- Kadar poslušamo poročila o vojni na Balkanu, se lahko ves čas sprašujemo, katera stran je poročala in koliko je to vplivalo na objektivnost sporočila. Hkrati se nam zastavlja vprašanje, ali je res ena stran vedno pozitivna, in druga negativna, kot pogosto slišimo.

- Dvomimo o trditvi: veliko gibanja zagotavlja zdravo življenje.

Različno pojmovanje in koncepti kritičnega mišljenja

Kadar govorimo o kritičnem mišljenju, ga večina strokovnjakov opredeljuje kot intelektualne sposobnosti, pomembne za razvoj posameznikov, vključenih v višji- in visokošolski študij. Kritično mišljenje torej večinoma povezujejo z mladostniki, in sicer z njihovo dejavnostjo v izobraževanju. Vendar je kritično mišljenje vsaj tako, če ne celo bolj, pomembno tudi v obdobju odraslosti, ko zajema, kot rečeno, skoraj vsa področja človekovega življenja.

Tako rekoč vsako prizadevanje, na primer kadar prijatelja, partnerja, sodelavca ali koga drugega poskušamo prepričati, naj v svojem ravnanju ali odločanju nekaj spremeni, lahko pojmemo kot spodbujanje kritičnega mišljenja.

Nekateri strokovnjaki o kritičnem mišljenju govorijo kot:

- o uresničevanju rezultatov sklepanja (Kitchener, v Brookfield, 1993: 11);

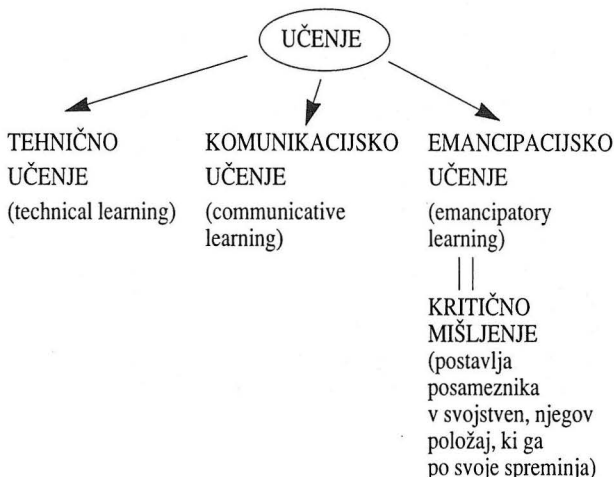
- o ustvarjanju, uporabi in preskušanju pomenov (Hullfish and Smith, v Brookfield, 1993: 11);

- o procesu, ki ga definirajo z več značilnostmi (Eniss, D'Angelo, v Brookfield, 1993: 11) ipd.

Navedli pa bi lahko še veliko drugih, po mnenju Brookfielda, precej neustreznih opredelitev.

Omeniti moramo še tri alternativne koncepte opredeljevanja kritičnega mišljenja, ki so po Brookfieldovem mnenju z njim sorazmerno povezani (Brookfield, 1993: 12):

- Prvi izhaja iz Habermasovega dela, ki je navajal tri sestavine učenja:

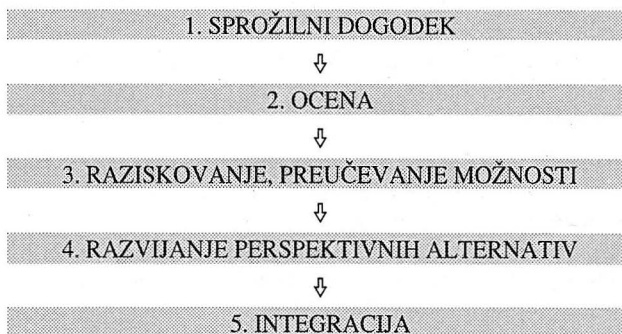
- Drugi koncept govori o dialektičnem mišljenju, ki ga pojmujejo kot določeno obliko kritičnega mišljenja, usmerjenega predvsem v razumevanje in reševanje nasprotij. Nasprotja obstajajo pravzaprav na vseh življenjskih področjih, pojmujejo pa jih kot dobro osnovo za razvoj. Povsod pa so spremembe boljše kot statičnost.

- Tretji koncept pa govori o reflektivnem učenju; gre za notranje preučevanje samega sebe in oblikovanje mnenja o sebi (na to vplivajo izkušnje), ki predpostavljata ustrezno spremembo v vedenju in odnosih posameznika z drugimi ljudmi.

Faze kritičnega mišljenja

Proces kritičnega mišljenja vedno poteka skozi faze, stopnje, ki posameznika privedejo do končnega rezultata – spremembe vedenja, razmišljanja ali kakšne druge odločitve.

Faze kritičnega mišljenja lahko poimenujemo različno, vendar gre večinoma za enake dejavnosti. Stephan Brookfield jih je imenoval takole:

1. Sprožilni dogodek

Nepredviden dogodek (ločitev, izguba ljubljene osebe, brezposelnost ipd.) sproži nelagodje. Večina strokovnjakov v zvezi s

tem navaja negativen dogodek, celo šok ali ohromelost. Vendar pa so lahko sprožilni dogodki tudi pozitivni.

2. Ocena

Ugotovimo, kaj nastali položaj za nas pomeni, kakšna je vsebina problema in kakšne posledice nam prinaša. Poskušamo tudi ugotoviti, ali je v bližini še kdo, ki se je znašel v podobnem položaju.

3. Raziskovanje, preučevanje možnosti (preizkušanje možnosti, faza preučevanja, iskanje novih poti ipd.)

Začnemo iskati nove poti, ki bi olajšale nastali položaj, v katerem smo se znašli. Ugotavljamo, ali ta zahteva določeno akcijo, priključitev ustrezni skupini ali spremembo vedenja. Hkrati preizkušamo nov pristop in naše počutje v zvezi z njim.

4. Razvijanje perspektivnih alternativ

Iz preizkušanja izhaja način razmišljanja in delovanja, ki se nam po premisleku zdi smiseln za naš položaj. Izbiramo med primeri, ki jih poznamo, in si razvijamo zaupanje v nove vloge in akcije, ki jih želimo izvesti.

Analiziramo »... nov vpogled in spremenjeno perspektivo ...« (Boyd in Fales, v Brookfield, 1993: 112), za sabo pa puščamo stare navade in staro pričanje.

5. Integracija

Ko ocenimo ustreznost novih spoznanj, jih skušamo povezati z našim načinom mišljenja. Včasih zahteva to veliko samoprepričevanja in poskusov, da bi se odločili objektivno, ne glede na mnenja drugih, ki so lahko do naših odločitev tudi odklonilna.

Pri tem nam lahko tudi kdo pomaga (posameznik, skupina).

Ta faza je končana, ko sprejmemo svoje odločitve kot pravilne, se dobro počutimo ter svoje dvome in strahove tudi miselno predelamo.

Morda ne bo odveč, če za ponazoritev navedemo tudi poimevanje faz kritičnega mišljenja, kot ga uporablja Jerold Apps, avtor, ki se ukvarja z izobraževanjem odraslih in namenja razvijanju kritičnega mišljenja pri delu z njimi velik pomen.

Njegov pristop vključuje te faze:

– pomoč udeležencem, da se zavejo svojih globljih potreb, želja in problemov

Nekateri se v programe izobraževanja odraslih vključijo prav zato, ker se zavedajo svojih potreb. Mnogo pa je takih, ki jim moramo pri ozaveščanju pomagati. Pri tem avtor navaja metode, za katere je pri svojem delu spoznal, da so koristne: študij primera, diskusija, risanje, domišljijско potovanje, skupinska diskusija, igranje vlog, simulacije, medsebojno spraševanje, tiho srečanje in podobno.

– pomoč udeležencem pri iskanju alternativ

Ko se odrasli zavejo problemov, položaja, so pripravljeni iskati možnosti. To so lahko alternativni odgovori na vprašanja, alternativne rešitve problemov ali samo drugačna stališča, ki jih zastopamo. Bistveno pri tej fazi je, da ostajamo sprejemljivi za nove možnosti, tudi kadar mislimo, da smo izčrpali svoje ideje. Prav tako je pomembno, da se ne omejemo za prvo možnost, ki se nam zdi dobra.

– pomoč udeležencem pri »tranziciji« – spreminjanju

Ko odrasli ugotovijo, da jim določena možnost ustreza, se pojavi naslednja faza: uresničevanje ideje. To pogosto zahteva za-

nikanje dotedanjih vrednot in stališč, kar pri mnogih odraslih vzbuja dvome in jih lahko privede v prav stresni položaj, ko se morajo (in želijo) po eni strani odločiti za novo pot, po drugi strani pa s tem zanikajo skoraj vse, kar so do tedaj o tem problemu mislili.

Apps za olajšanje te faze predlaga metode: spodbujanje samozavesti, skupinsko diskusijo, skupinske projekte, individualna posvetovanja, tiha srečanja, seminar, študijske skupine.

– pomoč odraslim pri doseganju integracije

V tej fazi začne odrasli oblikovati nekaj novega – nove ideje, nova stališča, nove perspektive. Nove odločitve začne povezovati s starimi in to seveda poteka različno hitro.

Avtor predlaga uporabo teh metod: dviganje samozavesti, risanje, tiha srečanja, seminar, študijske skupine in podobno.

– pomoč odraslim pri akciji

Ta faza pomeni uresničevanje zamišljenega. Včasih med fazo integracije in akcije mine kar nekaj časa, odvisno od tega, kako hitro je akcija izvedljiva. Hkrati ta faza pomeni ugotavljanje, koliko smo se v procesu kritičnega mišljenja naučili, posledica celotnega procesa pa je tudi ozaveščanje, ki navadno sproži nov proces kritičnega mišljenja.

Kdo nam lahko pomaga pri razvijanju kritičnega mišljenja

Pri razvijanju kritičnega mišljenja nam lahko pomagajo prijatelji, sodelavci, kolegi, sorodniki ali pa tisti, ki se s tem ukvarjajo poklicno – to so izobraževalci, svetovalci, terapevti in drugi. Pomoč je mnogokrat, še posebno če gre za negativne spodbude, dobrodošla, vendar zahteva določeno usposobljenost. Predvsem je pomembno, da so posamezniki, ki pomagajo spodbujati kritično mišljenje, zmožni razumeti naš položaj in ga reflektirati z različnih vidikov, nas spodbujati k iskanju novih možnosti in si zamišljati, kakšne bodo spremembe.

Kot uspešne strategije, ki jih moramo upoštevati, če želimo spodbujati kritično mišljenje, Stephen Brookfield navaja:

1. Zelo cenimo tistega posameznika, ki misli kritično:

- spoštujemo mnenja posameznikov, ne glede na to, kakšna so;
- posamezniki ne smejo dobiti občutka, da jih v karkoli silimo;
- spodbujati moramo različne odgovore, ne glede na to, kakšni so;
- z ustreznimi vprašanji spodbujamo kritično mišljenje.

2. Kritične mislece pozorno poslušamo:

- poslušanje ni pasivna dejavnost, saj zahteva visoko stopnjo koncentracije;
- sprejemamo verbalna in neverbalna sporočila.

3. Pokažimo, da podpiramo njihova prizadevanja:

- posamezniki pogosto potrebujejo spodbude in pomoč;
- vedeti moramo, kdaj ponuditi pomoč in kdaj le spodbudo.

4. Izražamo in reflektiramo ideje in akcije kritično mislečih:

- smo kot ogledalo – odsevamo stališča, mišljenje, navade, ravnanje posameznikov;
- vedeti moramo, da te odseve posamezniki včasih težko sprejemajo, saj sami sebe dojemajo drugače;
- dojemanje in sprejemanje reflektiranja sta za posameznike pomembna, to je prva faza pri reševanju konfliktov.

5. Motivirati moramo ljudi, da bodo kritično mislili:

– pri tem se moramo zavedati, da so nekatere ideje neuresničljive;

– posameznike spodbujamo glede na možnosti.

6. Napredek moramo vrednotiti sproti:

– vrednotiti moramo na vseh stopnjah kritičnega mišljenja, kajti le tako lahko posamezniku pravočasno svetujemo.

7. Pomagajmo ustvarjati mreže učenja:

– učenje je navadno povezano z določeno socialno akcijo, kar velja tudi za kritično mišljenje;

– povezovanje posameznike motivira, jim daje občutek pripadnosti, jih informira;

– pri negativnih izkušnjah so skupine odločilne za uspeh.

8. Ozaveščajmo ljudi, kako se naj učijo kritičnega mišljenja:

– pomagamo jim razumeti načine učenja in življenjske sloge;

– pomagamo jim razumeti njihove navade, stališča.

Značilnosti kritično mislečih

Pomen kritičnega mišljenja

Kritično mišljenje je pomembno na vseh področjih našega življenja. Omogoča nam nove poglede na že znane pojave, vzbuja dvom v splošno veljavne resnice in nam odpira nove poti. S sociopolitičnega vidika so pomembna predvsem kritična vprašanja, na primer: »Zakaj so uporniki, ki nasprotujejo vladi, neke imenovani borci za svobodo, druge pa teroristi?«

Seveda je kritično mišljenje pogosto nezaželeno, še posebno, če naša vprašanja tako ali drugače prizadevajo tiste, ki si želijo obdržati oblast, politično moč, finančni položaj ali kakšno drugo vrsto nadvlade. Kot rečeno, kritična vprašanja vedno izražajo določen dvom o trenutnem stanju, kar marsikomu ni všeč.

Kaj bi bilo, če ne bi bili sposobni kritično misliti? Kako bi se to izražalo?

Izražalo bi se v reprodukciji do tedaj veljavnih vzorcev, ki bi jih sprejemali kot edino pravilne in veljavne. To bi pomenilo, da bi pasivno sprejemali vse spremembe, ki se v družbi vseeno dogajajo, hkrati pa bi pasivno čakali, da nas doleti, kar nas pač mora doleteti.

Ohranjale bi se socialne razlike, rasna in spolna diskriminacija, oblike politične nadvlade, kopčili bi se (in nas uničevali) ekološki problemi in podobno.

Postali bi žrtve neracionalnega dogajanja, v katerem ne bi sodelovali.

Seveda vedno obstajajo ljudje, ki se radi prepuščajo usodi in obupujejo, izhod pa iščejo v raznih oblikah religioznih kultov, v političnih dogmah, fanatizmu in raznih vrstah odvisnosti.

Kritično mišljenje nas osvobaja usode, saj si jo po svoje oblikujemo. In to velja prav za vsa področja našega življenja.

Za vajo poskušajte kritično razmisliti o naslednjih trditvah:

Vsi brezposelni bi lahko našli delo, če bi zares želeli.

Vsaka nosečnost – en zob.

Kdor je prijazen, je tudi pošten.

Kar se Janezek nauči, to Janez zna.

Moški so v naravoslovnih vedah uspešnejši kot ženske.

Razmislite še o drugih podobnih trditvah, ki jih mnogi sprejemajo kot pravilne, vi pa o njihovi pravilnosti močno dvomite!

Sklep

S tem prispevkom smo le delno osvetlili pomen kritičnega mišljenja, pri katerem smo se omejili le na razvijanje tega procesa v obdobju odraslosti.

Pomen kritičnega mišljenja, še posebno v dobi odraslosti, narasča. Vedno bolj poudarjajo iniciativnost in aktivnost posameznikov, ki naj sami spreminjajo svoje okolje. To velja za proces učenja v odraslosti in tudi za vsa druga življenjska področja. Pravzaprav lahko ta proces ozaveščanja in aktiviranja posameznikov spremljamo v vseh dejavnostih, tako da lahko govorimo o nekakšni »ideologiji« prebujanja, ki posameznike spreminja iz pasivnih objektov v samostojne subjekte.

Kritično mišljenje je le ena od pojavnosti te ideologije, ki ji namenimo velik pomen. Za nas je kritično mišljenje zanimivo predvsem, ker je pomembno tudi pri učenju, ki obsega učenje socialnih, komunikacijskih spretnosti in tudi osebnostnih lastnosti ter vedenja, česar se posamezniki učijo pri drugih vsebinah. Bolj ko postajajo posamezniki samostojni in kritični, bolj je kvalitetno tudi njihovo učenje, ki tako dobiva poleg širine tudi globino.

Sabina Jelenc Krašovec

asistentka stažistka na Katedri za andragogiko Filozofske fakultete v Ljubljani

Literatura

Apps, Jerold W.: Mastering the Teaching of Adults. Krieger Publishing Company, Florida 1991.

Brookfield, Stephen D.: Developing Critical Thinkers. Open University Press, England 1993.

Merriam, Sharan B., Caffarella, Rosemary S.: Learning in Adulthood. Jossey-Bass Publishers, San Francisco 1991.

DeBono, Edward: Tečaj mišljenja. Ganeš, Ljubljana 1992.

DeBono, Edward: Parallel Thinking. Viking, London 1994.

Bamberck, Joern J., Wolters, Antje: Moč možganov. Sledi, Žalec 1995.

Mayer, Janez: Ustvarjalno mišljenje in delo. Moderna organizacija, Kranj 1991.

Cross, Patricia: Adults as Learners. Jossey Bass, San Francisco 1982.